

De Wakende Leeuw

PROLOOG

Tjerkwerd, 1947. Ik ben een jongen van elf en nog onbedorven van hart. Friesland beleeft eerst de strengste winter sinds 1885 en daarna de warmste en droogste zomer sinds mensenheugenis. En ik beleef het mee. Ik loop over oude paden door de weilanden naar school en leer psalmen, gezangen en vaderlandse heldenliederen uit het hoofd. God en koningin moet ik beide nog met een hoofdletter schrijven.

De bevrijding ligt alweer ver achter ons. Een paar beelden verlaten me niet: de geallieerde legertank die te zwaar was voor de Tjerkwerder ophaalbrug, de Canadees die als een held op het dorpspleintje verscheen, Germ van Meindert en Geartsje, die met tbc in een tentje lag en snel werd opgehaald. Met bed en al op een handkar. De Duitsers hadden hem als dwangarbeider half laten verhongeren, en nu mocht hij met de Canadese bevrijder handen schudden en praten. Maar Germ kon geen woord uitbrengen. De Canadees wel. Hij sprak nog een beetje de taal van zijn ouders, die eertijds uit Oudega in Wymbriteradeel waren geëmigreerd.

Het is twee zomers later, ik hoor om me heen grote mensen over een nieuw en ver vijandschap discussiëren. Het communisme. De Russen kunnen nu ook een atoombom maken; het kan niet anders, het extreme weer komt door die bom. Al zes weken is het snikheet, terwijl de knechten in de mestvaalt nog brokken ijs uit de bitterkoude winter tegenkomen. En altijd, overdag en 's nachts, waait de wind uit het oosten. Tussen onze boerenarbeiders Wiebe Tilstra en Minze van Dijk breekt er haast een koude oorlog om uit. Wiebe zegt: 'Wij moeten met man en macht naar Indië om de communisten en ander tuig eronder te houden.' Minze zegt: 'De horden uit het oosten zijn al onderweg om hier het christendom uit te roeien, ik vertrek volgend jaar met vrouw en kinderen naar Canada.'

In de lange warme schoolvakantie sluit ik me aan bij de ‘ondergrondse verzets- en gevechtsgroep’ van de zonen van Minze van Dijk: Jelte (commandant), Ate en Bokke. Onze geheime radiocode is DWL (De Wakende Leeuw), het kampement slaan we op achter een hoge terp in het buurtschap Iemswoude. We hebben nog geen vijand, maar die is gauw gevonden: de Blauwhuisters, want die zijn rooms. Het besluit is gevallen, in ons oude thuisland beginnen wij een totale oorlog. Maar vechten tegen een dorp met grote gezinnen? Blauwhuis mijn Stalingrad? Ik deserteer.

Het heugt me dat de drie jongens Van Dijk snel demobiliseren, ik ben tenminste helemaal terug in mijn eigen wonderbaarlijke tropische droomwereld. Dag in dag uit is de lucht staalblauw en er lijkt geen einde te komen aan de droge moesson. Het extreme zomerweer duurt al zo lang dat er haast niets meer groeit. O, die zomer van 1947 – er zijn al sloten waar amper nog een traan water in staat.

In de drooggevallen slootmodder openbaren zich aan mij vreemde schepselen, die het midden houden tussen vis en reptiel. Niet langer begrenzen de wateren mijn actieradius als dromende zwerver. Ik laat de klompen thuis en dwaal barvoets over een aarde die nog nooit zo warm aanvoelde.

Maar moet er voor elke oorlog weer een oorlog in de plaats komen? Tot mijn verbijstering komt er uit het oosten een kolossaal bezettingsleger aanzetten, nu tienduizenden veldmuizen die de dorre weilanden vernielen. Ze graven holen en zetten, vruchtbaar als ze zijn, de ene na de andere grote huishouding op. Almaar massaler en breder verloopt de invasie. Met de zon eroverheen draait het uit op de verschroeide aarde.

Ik kan nog wat slootwater opscharrelen en laat een paar klompen vol in de gangen lopen. De vijand wordt eruit verdreven en onder de klomp doodgetrapt. Ik voel me weer kindsoldaat, hol naar onze boerderij om mijn ontzetting te delen.

‘Veldmuizen, ze hebben ons oosterweiland ingenomen, er zijn ook al enkele in het westerweiland waargenomen.’

‘Jij hoeft je over het mens- en muizendom geen zorgen te maken,’ zegt vader kalm. ‘Jij moet zorgen dat je als de bliksem op school komt.’

‘Maar het zijn duizenden, en uit duizenden nesten komen wel honderdduizend muizen. Als dit zo doorgaat, worden het miljoenen.’

‘Het roeit zich vanzelf uit,’ wordt me nageroepen. ‘Als het muizenvolk zijn nesten dichter dan anderhalve meter van elkaar af graaft, beginnen ze elkaar op te vreten.’ Over dit antwoord droom ik zwerwend verder.

Wel een uur te laat en op blote voeten sta ik voor de deur van mijn klaslokaal van de christelijke lagere school in Tjerkwerd. Schuld bewust. Hoofdmeester Sjoerd Hibma geeft aardrijkskunde en stelt een vraag. Ik hoor Anny Burghgraef het rijtje Grote en Kleine Soendaeilanden opdreunen dat ik zelf al uit het hoofd ken. De eerste zijn Java, Sumatra, Borneo en Celebes. Dan het snoer van de kleine Soendaeilanden: ‘...Bali, Lombok, Soembawa, Soemba, Flores, Timor...’

Een halfuur nadat ik de moed had gevonden om op de deur van het lokaal te kloppen, sta ik met beide voeten in de klompen. Op blote voeten ben ik naar huis gerend, op klompen ben ik terug naar school gesnel en sta ik weer op de gang. Langzaam gaat de deur van het lokaal open en sta ik oog in oog met mijn klasgenoot en beste vriend Hein Gietema. Hij heeft net toestemming gekregen te drinken uit de emmer met water die meester voor schooltijd uit de al bijna lege regenwaterbak heeft geput.

‘Kijk,’ fluistert Hein, ‘ik mocht vanmorgen de pinda’s uitdelen die onze Anne uit Indië heeft gestuurd. Ik heb er tien voor jou bewaard. Ze zitten nog in de dop, zijn vers.’ Voor het eerst zie ik Indië niet alleen voor me, ik proef het hele eilandenrijk. Hein staat in de vijfde klas in hoog aanzien: hij heeft twee grote broers die voor hun nummer naar Indië zijn gezonden. Anne naar Sumatra, Lieuwe naar Java.

Voor meester Hibma aan het einde van de laatste les het dankgebed uitspreekt – daar gaat doorgaans nogal wat tijd mee heen – zingen wij samen het lied *’t Is Oranje, ’t blijft Oranje, ’t is Oranje bóven!* Op het schoolplein gloeit het jeugdig patriottisme na in het schimp lied *En wat doen we met Soekarno als-ie komt, als-ie komt?* Als ik het goed heb onthouden, maken we dan kachelhoutjes van die kerel.

De hete zomer gaat na een korte en heftige onderbreking door. Zo ook mijn zwerven. Zonder nog besef van de tijd te hebben staar ik naar de grond die op kale stroken openbarst van de droogte; intens probeer ik met één oor dicht boven een droogtescheur iets te vernemen van wat zich aan de andere kant van de aarde afspeelt. Germ van der Wal in zijn tbc-tentje, die heel wat van de wereld heeft ge-

zien, zegt er zeker van te zijn dat je boven zo'n scheur kunt horen hoe onze tien Tjerkwerder jongens in Indië op die gemene, bruine patjakkers schieten.

Ik luister, maar hoor niets.

Soms sta ik bij het tentje aan het schoolpad even met Germ te praten. Men zegt dat alleen de zon hem van zijn ziekte af kan helpen. Zijn vader Meindert heeft het tentje zo getimmerd dat het bijna een halve slag kan draaien, zodat zijn zoon nog wat langer in de zon kan liggen. 's Morgens al voor schooltijd doet zijn moeder de beide schuiframen naar beneden, want de ochtendlucht is schoon en gezond. Zo vechten zijn vader en moeder, die voor de oorlog al hun grote zoon Jappy aan een ernstige ziekte hebben verloren, voor het behoud van Germ.

'Onze Klaas wil als oorlogsvrijwilliger naar Indië,' begint hij uit te varen, 'de jongen is al in opleiding in Engeland. Maar hij weet niet half wat oorlog is. Er gaat geen dag voorbij of er staan gesneuvelde jongens in de krant, ze worden er met afgedankte geweren op uitgestuurd, zeg dat maar tegen meester op school, dat wij daar in de tropen op klompen door de dessa banjeren. Mijn maat Arend de Haan uit Makkum was amper op Java, of ze hadden zijn kop er al afgeschoten.'

En ja hoor, Heins broer Lieuwe moet bij Tjilatjap zwaargewond in het hospitaal worden opgenomen met een scherfje in zijn hoofd. Mijn kameraad probeert even dapper te zijn als zijn grote broers, zegt dat de geleerdste dokter onderweg is om het stukje ijzer eruit te halen. Meester Hibma laat ons zingen: *'t Is Oranje, 't blijft Oranje, 't is Oranje bóven!* maar het lijkt of de tropische warmte het geluid dempt. In zijn gebed aan het eind van de middag legt meester omstandig het leven van Heins oudere broer Lieuwe in Gods hand. Er is een telegram gekomen dat hij met een hospitaalschip terugkomt om in het academisch ziekenhuis van Utrecht te worden geholpen.

1948. Ik ben twaalf jaar, vader rekent erop dat ik boer word. 'Iets anders worden kun je altijd nog.' Tijd om het melken te leren. Jij naar de ulo? Daar zijn schriftelijke cursussen voor, dat is voor later, eerst beland ik in Workum op de landbouwschool. Daar gaat het bijna altijd over koeien-, gras- en grondsoorten. Van Indië wordt amper ge-rept. En toch zitten er uit Workum – omliggende buurtschappen

meegerekend – een kleine vijftig jongens in Oost-Indië, of ze staan op het punt erheen te gaan. Het best bewaarde geheim is dat er in Workum heibel is met dominee André de Jonge van de grote kerk. Hij heeft de jongens geschreven dat, mochten ze in gewetensnood komen, ze bij hem terecht kunnen.

Gewetensnood? Het gaat toch om de goede zaak en de plicht van elke jongen? Het is toch niet waar dat dominee achter de naar de PvdA doorgebroken theoloog Gerardus van der Leeuw aanloopt? De kerkenraad voelt zich geraakt, ouderling Hille Tigchelaar zelfs diep in zijn ziel. Hij pakt de fiets en rijdt bij zijn mannenbroeders langs met het voorstel om dominee af te zetten. De Jonge verblijkt niet. De Heidenschapster ouderling Eile van der Gaast haalt de spanning van de boog. ‘Geen drukte, mannen, onze jongens hoeven nergens bang voor te zijn.’ Het blijkt dat de in de Zuidwesthoek befaamde wonderdokter Wopke Bruinsma heeft gesproken: ‘Alle achtenveertig jongens uit Workum, It Heidenskip en alle buurtschappen tot en met de Skernebuorsterwei komen levend terug!’ Boer Douwe Bokma, gereformeerd en zeker geen Wopke-aanhanger, had de opmerkelijke wonderdokter ernaar gevraagd voordat hij zijn beide zonen Wybren en Klaas op het Workumer spoorstation afleverde voor Indië.

Hoe staat het ondertussen in Tjerkwerd? De gewonde Liewe daargelaten zitten er nu negen man in Indië: Anne B. Gietema, Wiebe J. Antonides, Thyske Dijkstra, Hette S. de Boer, Sikke D. Galama, Jopie Deelstra, Thijs en Bouwe Huitema en Jorrit F. Jorritsma. Binnenkort zal dorpsdominee L. Luteijn ook nog afreizen als legerpredikant. Oorlogsvrijwilliger Klaas Meinderts van der Wal is in een bikkelharde Bolswarder voetbalderby tussen zijn voetbalclubs CAB en RES voor het leven invalide geschopt en afgekeurd.

Het is alsof al die jongemannen stilletjes uit het oog en het hart van dorp en mensen zijn verdwenen. Het bestuur van fanfare Eensgezindheid, waar ik al vrolijk in mee toeter, heeft zich wel voorgenomen alle mannen bij thuiskomst met een serenade te begroeten.

Ik heb het ‘Hoofdblad van Friesland’, de *Leeuwarder Courant*, van dinsdag 25 november 1948 voor me liggen. In het hele nummer geen regel over Indië en de krap honderdduizend jongens die daar met nog eens een kleine vijftigduizend KNIL-militairen een koloniale oorlog uitvechten. Hoofdredacteur Jan Piebenga wijst er in zijn hoofdartikel op dat in deze tijd van krapte in het westen des lands wel

en in Friesland geen levertraan en pindakaas zijn te krijgen. ‘Is dit toevallig of een achterstelling?’ vraagt hij zich af.

En nu moet Willem ook nog naar Indië. Willem Twijnstra, mijn laatste held uit de polder It Heidenskip. Met zijn machtige Chevrolet brengt hij elke dag de coöperatieve melk van Tjerkwerd naar zuivel-fabriek De Goede Verwachting in Workum. Af en toe rijd ik met hem mee. Willem draagt zijn alpinopet scheef op het hoofd, zoals de Canadese bevrijders dat met hun baret deden. Hij kan van twee door de moffen kapotgeschoten GMC-trucks één vrachtauto fabriceren, die met tachtig melkbussen met tachtig kilometer door de bocht kan scheuren. Willem is als eerste Heidenskipper over de Afsluitdijk helemaal naar Amsterdam geweest. Hij is voor de duivel niet bang, heeft verkering met het mooiste meisje van Tjerkwerd, de beeld-schone Anna van Sytse en Teatske de Boer.

‘Ik kom terug,’ zegt hij, ‘want Anna en ik worden man en vrouw.’

‘Bij thuiskomst zal ik met Eensgezindheid voor jou en Anna een serenade blazen, Willem.’

Post uit Soerabaja

JOGCHUM HOORVELD (1913)

‘Het jappenkamp lag diep in de rimboe van Borneo. De Japanners waren gekomen, hadden ons vliegveld ingepikt en wij waren hun slaven geworden. Drie jaar jappenkamp, een en al ellende, ik woog op het laatst nog tweeënveertig kilo. Vluchten? Onmogelijk. In de oerwouden zouden we omkomen. De wijk nemen over de honderden kilometers lange en wilde rivier de Barito, stroomafwaarts naar het zuiden? Ook onmogelijk. In Bandjermasin, aan de zuidkust, zaten de Jappen ook. Ik was onderofficier in het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger geweest, ondertussen had ik van mijn gevangengenomen groep al een man of zes verloren. Mishandeling, honger, ziekte, het ging maar door.’

Jogchum Hoornveld vertelt het ogenschijnlijk onaangedaan. Honderd jaar oud is hij, bij drie wrede oorlogen was hij betrokken, en hij heeft ze allemaal overleefd. Maar hoe? Hij oogt als een man zonder emoties.

‘Ik heb ze wel,’ zegt hij, ‘maar ik loop er liever niet mee te koop.’

Dat jappenkamp. ‘Op een keer hadden we er in het oerwoud weer een rottag van dwangarbeid opzitten. Tegen de avond dreven ze ons in het kamp terug. Die dag lagen er drie dode kameraden bij de poort. Uitgemergeld. We waren er voorbij voor ik kon vaststellen of mijn makker Jentsje Beetstra erbij lag. Ik herinnerde me hoe zwak ik hem die ochtend had aangetroffen. De jongen kon niet meer staan, zijn benen waren stokken geworden. Af en toe knikten zijn knieën helemaal naar achteren door, dan kon hij geen kant meer op. Maar zijn gevoel voor humor verliet Jentsje nooit. “Jogchum,” zei hij dan, “wil jij me weer even in de vooruit zetten?” Dan duwde ik zijn vleesloze staken maar weer wat recht. Naakt, nog niet eens een onderbroek droegen we. Een lapje voor het kruis, dat was alles.

Drie doden naast de poort van het kamp. Lag Jentsje Beetstra daarbij?’

‘Je moet niet vergeten, toen ik ter wereld kwam, moest de Eerste Wereldoorlog nog beginnen. Ook toen was het geen hosanna.’

Jogchem vertelt dat zijn familie van vaderskant van het Hoornsterveld achter Hoornsterzwaag stamde. Daarmee meteen zijn achternaam verklarend. Tegen het schamele decor van plaggenhutten heersten daar aan het begin van de eeuw armoe, onrecht en anarchie. Later, toen ze in het dorp Hommerts bij Sneek woonden, was de spoeling in het gezin van Hessel en Lysbeth Hoornveld nauwelijks minder dun.

‘Je kunt op betere tijden gaan zitten wachten, of je pakt je biezen. Mijn voorouders deden het laatste. Heit, die van 1880 was, kon in de Duitse melkstallen aardig meer verdienen dan bij zijn Friese boer en had zijn conclusies snel getrokken. Niet lang na 1900 kwam hij met mijn mem bij een boer in Westfalen terecht. Daar werd ik op oudejaarsavond 1913 geboren. Zalig uiteinde, zullen we maar zeggen.’

De zomer daarna brak de Eerste Wereldoorlog uit. Honderdduizenden Duitse jongens werden de loopgraven in gedreven. Kanonenvlees: twee jaar later was er een nijpend tekort aan melkknechten. De landbouw als oorlogsindustrie. ‘*Deswegen* kon een Friese melkknecht goed verdienen, en als zijn vrouw ook nog meewerkte, *ausgezeichnet*.’

Nederland bleef in die oorlog neutraal, maar mobiliseerde wel zijn leger. Zijn vader Hessel zou niet aan de mobilisatie ontkomen en moest terug naar Nederland. De eerste oorlog was in zijn bestaan gekomen.

‘Mijn mem, een redzame Groninger schippersdochter uit Nieuwolda, die niet bang was voor een beetje werk, bleef alleen met ons achter. Heit en mem hadden in Westfalen een beste boer gevonden, en een meelevende Bäuerin. Later zou mem vaak zeggen: “Beter dan in Duitsland zullen we het in Friesland nooit krijgen.” Maar mijn ouders bleven naar elkaar verlangen, en heit miste zijn kinderen natuurlijk ook.’

Dus reisde Elizabeth Hoornveld-de Vries in de loop van de oorlog terug naar Nederland. Ze had een tweedehands Kinderwagen (een bijnaam voor het Duitse automerk DKW) uit de negentiende eeuw op

de kop getikt. Het vehikel moet het midden hebben gehouden tussen een mand op wielen en een kruiwagen. In deze kinderwagen lag een zuigeling van een paar maanden. Op een plankje boven de baby zat een kleuter en aan moeders hand hing een meisje van zeven jaar. 'Die kleuter was ik,' kan Jogchum Hoornveld bijna een eeuw later zeggen.

'Ze vertrok 's ochtends vroeg, om acht uur 's avonds was ze met haar kinderkruiwagen in Keulen, we hebben die nacht in de Dom doorgebracht. Zo indrukwekkend als in de Dom zou het in de hemel ook wel zijn.'

Een paar dagen later stond de moeder bij 's Heerenberg aan de Nederlandse grens en kon ze Hommerts bij wijze van spreken ruiken. Natuurlijk, er was oorlog, de gulden devalueerde, maar de kinderen zagen de man terug die hun vader was. 'Toen er laat in 1918 een einde aan de Eerste Wereldoorlog kwam, was Duitsland oorlogsmoe en straatarm. Heit had er niets meer te zoeken.'

Hij vond werk bij een boer, het gezin belandde in een oude openhuisde woonark in Koufurderrige achter Hommerts. 'Mem was liefst naar Duitsland teruggegaan, maar heit had een droom: een eigen lapje Friese grond, groot genoeg om er een paar eigen koeien op te houden. Een droom van hoop, zweet en geploeter. De goede man maar beulen en sparen om ooit keuterboer te worden. Zijn droom.

's Zondags liepen de ouders van Jogchum schoongeboend en op hun paasbest naar de hervormde kerk van Hommerts, ondertussen al met vijf kinderen in het kielzog. De orde van dienst stond in arbeiderskringen vast: zo snel mogelijk de schoolbank uit en onder de koeien. 'Heit nam mij mee naar zijn zomerwerk in polder Workumermeer. Turfmaken. Hete zomerweken, werken zolang het licht was. Het duurde een eeuwigheid tot het zaterdagavond was en de reis te voet naar Hommerts kon beginnen.'

De wereld was in de kinderoogen groot, oneindig groot, maar de tijd brak aan dat diezelfde wereld de jongen bekleemde. 'Mijn ouwe had het beste met zijn kinderen voor, hij moet ervan hebben gedroomd zijn beide zonen boer te kunnen maken. Je moet het plaatsen in de tijd van toen. Heit zou er uiteindelijk in slagen zelf in Hommerts een eigen keuterboerderijtje bij elkaar ploeteren.'

Jogchum stond op een herfstdag de sloten op te schonen, zijn vader maaide met een snijzeis riet en graspollen uit de walkanten van

de sloot. ‘Plotseling wist ik het zeker: dit leven wil ik niet. Ik durfde het heit niet mee te delen. De loyaliteit van het kind. Ik ben naar huis gelopen. Een moeder luistert en begrijpt tegelijkertijd.’

Jogchum werd in Sneek bakkersknecht bij Marten Hendriks aan de Lootsmadwardsstraat en bleef daar tot in het dieptepunt van de crisis in de jaren dertig. Het waren de ventende bakkersknechten die in de crisisarmoe als eersten de muizen dood voor de kast zagen liggen. In 1932, toen hij het bakkersvak in zijn vingers had gekregen, viel er een oproep voor de militaire dienst op de mat. Haaks van lijf en leden werd hij goedgekeurd. Het avontuur trok. Achter de horizon kon het leven wel eens beter zijn. *Fernweh*, zeggen de Duitsers.

In 1933 fietste hij als soldaat bij het Detachement Wielrijders zingend van Vught naar Boxtel en terug. Hij was ondertussen kampioenenbanden plakken geworden. ‘Wij rijden soms, een man of tien, op bandjes zacht als zij.’ Het was nog de tijd van de soldatenliederen. Maar ook in het leger was het geen weelde. De soldaten werden weliswaar ruimhartig voorzien van eten en drinken, maar ze waren blijkbaar nog te duur op de kost: na een halfjaar zwaaide wielrijder Jogchum weer af.

Er leek geen werk te vinden, maar toch werd hij ingehuurd door een kabelbedrijf om brede sleuven langs de straatweg te graven. Daar ontmoette hij collega’s die opgeleid waren als schoolmeester, monteur of architect. ‘Op een middag stapte naast mij een man van de fiets. Bakker Gorter, die naast café Ozinga zijn zaak had. Gorter wilde mij als bakker hebben. Weer later kon ik voorman worden in het bakkerijfabriekje van Tjalsma in het dorp Offenwier, niet ver van Sneek.’

In 1938 was het nog altijd droevig gesteld met de werkgelegenheid. Waar was het beter? De immigratielanden hielden letterlijk de boot af. Een jaar eerder was Jogchums vader, zevenenvijftig jaar nog maar, overleden. Het had hem aangegrepen. Heits woorden zouden blijven hangen: ‘Ga niet naar Duitsland, daar komen verkeerde mensen aan het roer te staan.’

Op een avond stond Jogchum in Sneek met zijn fiets aan de hand voor een groot aanplakbiljet naar een nieuwe droom te staren. Het beeld van een land vol mystiek, kleur en toekomst. Tegen het decor van purperen bergen een sawa, een kampong tussen de palmen, een droomhuis met veranda. Blanke mensen, bruine mensen. Nederlands-Indië, daar kon je vooruitkomen. Bijvoorbeeld in het KNIL,

waar elke stoere knaap het op zijn minst tot onderofficier kon brengen.

‘Het was alsof in mij een verdrongen droom ontwaakte. Op naar de Gordel van Smaragd, de archipel met een lengte van vijfduizend kilometer. De namen van de grote steden op Java en Sumatra en die van de belangrijkste steden zaten er bij mij ingestampt. Met dank aan schoolmeester Geart Cnossen in Hommerts.’

Op 17 januari 1939 stak Jogchum met de Volendam in zee, een maand later ontmoette hij in de trein tussen Batavia en Bandoeng Ruerd Jellema uit het dorpje Gauw bij Sneek. Jellema was al een tijd onderwijzer op Java. ‘Hij stuurde me meteen naar de stadsbibliotheek. “Jongen, lees al die boeken. Als je ze uit hebt, breng ik nieuwe voorraad.” Ik leefde serieus, deed mijn best, en het duurde niet lang of ik hield van Indië en de bewoners.’

Drie jaar later trouwde KNIL-onderofficier Jogchum H. Hoornveld in Soerabaja met de in Indië geboren luitenant dochter Lena Bollen. De bruiloft vond plaats op 15 januari 1942 in het chique hotel naast de grote hervormde kerk. Zij was net eenentwintig, hij tweeëndertig.

Het is tweeënzeventig jaar later. De bruidegom van toen reikt mij een foto aan. Een knappe jonge vrouw in smetteloos wit kijkt blijmoedig de toekomst tegemoet. Naast haar een krachtige, zelfbewuste man die er ook mag wezen. ‘Van mijn kant was er geen familie, maar ik was de wereld te rijk met Lena.’ Dan ernstig, voor het eerst licht aangedaan: ‘Zij was lief en mooi. Maar wij waren nauwelijks een etmaal getrouwd of alle verloven werden ingetrokken. Aantreden. Japan viel Indië aan. Lena en ik moesten afscheid van elkaar nemen. Voor hoe lang?’

Op het vliegveld stonden de vliegtuigen in een rij startklaar. Met een groep infanteristen, waarover Hoornveld als sergeant-majoor het bevel voerde, moest hij de lucht in. Bestemming onbekend. ‘In elk vliegtuig een groep van acht man. Eenmaal in de lucht kregen we in gaten dat het vermoedelijk richting Borneo ging. Een luitenant kwam met een indrukwekkend strijdplan: “Als er straks een Japanse jager langszij opduikt, stoten jullie met de loop van de karabijn de ramen uit deze kist, richten jullie op de cockpit van de vijand. En dan maar schieten!” Op dat moment wist ik al dat we de strijd hadden verloren. In vergelijking met de goed bewapende Japanners moest